

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ

Андрій Ткачук, Микола Ткачук

ББК 83. 3 (4 УКР)

УДК 82-312. 1.

Невідомий вірш «Бабин Яр» Володимира Сосюри

Друга світова війна принесла людству мільйони смертей невинних людей, зруйновані міста і села, але найбільше зла заподіяла українському народові. 19 вересня 1941 року Київ окупували фашистами: настали «чорні дні», що тривали впродовж двох років – 778 днів. На території урочища Бабин Яр відбувалися масові розстріли населення. За роки окупації Бабин Яр перетворився на велетенську братську могилу, в якій спочивають вічним сном понад 100 тисяч громадян України, представників різних національностей. В окупованому фашистами Києві Спілку письменників України очолила Олена Теліга, яка видавала часопис «Літаври», організувала літературне життя. Вона відмовилася співпрацювати з окупантами, тому була розстріляна в Бабиному Яру разом із поетом Іваном Ірлявським, кобзарем Михайлом Телігою.

Мабуть, жодна із подій війни, окрім блокадного Ленінграду, не була так емоційно сприйнята письменниками, художниками, композиторами, як трагедія Бабиного Яру. Проте висвітлення митцями цієї трагічної сторінки війни зазнало нищівної критики з боку комуністичної влади. Ця критика відбилася на долях багатьох талановитих майстрів художнього слова і музики.

Пояснень цьому декілька, але найголовніше те, що комуністична верхівка хотіла позбутися в народній пам'яті спогадів про катастрофу 1941 року, особисті прорахунки в бездарному керівництві армією сталінських воєнноначальників та

вину за долю десятків мільйонів беззахисних громадян, кинутих на поталу загарбникам. Окрім того, комуністична верхівка з підозрою ставилася до всіх, хто перебував на окупованій території. В анкетних даних аж до розвалу СРСР був пункт про перебування особи або родичів під окупацією.

У 1949 році композитор Дмитро Клебанов зазнав нищівної критики за симфонію «Бабин Яр», яка, на думку партійних функціонерів, є «антипатріотичною, наповненою біблійними мотивами і просякнутою трагічною приреченістю». Її було заборонено, як і триптих картини художника В.Овчинникова, який, мовляв, «зобразив спотворені образи радянських людей». Відомий письменник Віктор Некрасов у статті «Чому це зроблено?» («Літературная газета. – 10 октября 1959 г.») порушив питання про увінчення жертв Бабиного Яру.

Великий резонанс мав вірш-реквієм «Бабин Яр» російського поета Євгенія Євтушенка, який він написав у Києві у вересні 1961 року. Його вразило цинічне і байдуже відношення влади до місця мученицької смерті сотні тисяч невинних людей. Поет згадував, коли він відвідав Бабин Яр, то побачив «звичайне звалище... На наших очах прибули вантажівки і скидали сміття в Бабин Яр». Він пережив емоційне потрясіння, внаслідок якого виник вірш «Бабин Яр». Цей твір Євтушенко прочитав на своєму літературному вечорі в Жовтневому палаці. Митець згадував: «Тоді я ще не знав, що під сценою Жовтневого палацу, який знаходиться на горбі, заховані таємні підвалини КДБ, де було замордовано багато людей. Яка іронія історії, що вірш про безвинну кров я декламував, перебуваючи на сцені, що сама коливається, як пліт, на крові, пролитій нашими вітчизняними фашистами».

«Бабин Яр» Є.Євтушенка сколихнув тодішнє суспільство. Одні гаряче вітали і підтримували поета, інші – таврували і звинувачували у всіх можливих і неможливих гріхах та замаскованих протиправних намірах. Оплакуючи жертви Бабиного Яру, поет головний емоційний струмінь спрямував і проти фашистів, які, власне, були винуватцями масового вбивства людей, і проти російських антисемітів, цинічного партійно-державного чиновницького апарату та ідейно близької до них антиліберальної інтелігенції. Верхівка керівництва СРСР

піддала гострій критиці вірш «Бабин Яр» Є.Євтушенка. На всіх ідеологічних зібраннях, у засобах масової інформації оцінено твір «як очевидний відхід від комуністичної ідеології на позиції ідеології буржуазного гатунку». Проте громадсько-політичний резонанс в країні та світі від поезії «Бабин Яр» лише наростав, а спроби партапарату звести нанівець цей резонанс не призвели до успіху. Олії у вогонь підлила симфонія «Бабин Яр» композитора Дмитра Шостаковича. Композитор звернувся до Бориса Гмирі, всесвітньовідомого українського співака. Він погодився на співпрацю, адже знав про трагедію окупованої України як свідок, очевидець тих страшних подій. Злою волею долі Борис Гмиря залишився на окупованій території, тобто Києві, згодом це відлунювалося на його життєвому досвіді, він пив гірку чашу до кінця своїх днів. Музика Шостаковича в поєднанні з поезією Євтушенка увінчала художніми засобами пам'ять про трагедію, що відбулася в Києві під час фашистської окупації.

Після визволення Києва від фашистів прибув до міста Володимир Сосюра, який відвідав Бабин Яр. Під впливом побаченого, пережитого, почутого від очевидців про масові розстріли українців та представників інших народів, що їх здійснювали гітлерівські карателі, В.Сосюра створив глибоко патріотичний твір «Бабин Яр», що продовжує пафос його поезії «Любіть Україну», «Україно моя». Поезія «Бабин Яр» була оприлюднена в газеті «Київська правда» 15 грудня 1943 року, а згодом не оприлюднювався, замовчувався. Твір Сосюри відбив і трагічну жертвовність України, і її велич, і героїзм, і віру в перемогу над фашизмом.

У візях ліричного героя Сосюри Бабин Яр символізує розстріляну Україну, новий геноцид українського народу, що його здійснили німецькі фашисти «во славу фатерлянда», тобто фашистської Німеччині. За жанром вірш – *елегія*, в якій ліричний герой Сосюри вболіває і тужить над тисячами загиблих людей у Бабиному Яру: «Я зрошую сльозами / холодні ті стежки, де вів вас ворог злий, / брати мої святі і сестри кароокі!..». Природа персоніфікується, оплакуючи смерть розстріляного народу: «Ридали хмари: «Доки?.. / Схиляли злякані голівки цвіті, / і сльози капали з леліток їх криваві».

Ліричний герой Сосюра, змальовуючи драматичні події й картини голокосту, розраховує на рецептивно-інтерпретаційну співпрацю з читачем, спрямовуючи його увагу на трагізм долі розстріляних, на дегуманізацію, що охопила людство. Гомодієгетичний оповідач, тобто першоособовий відображає вражаючі картини розстрілів: від куль фашистів падали сестри, друг, брат, коханий і дружина, мати і дитина, бабуся і дідусь... Наратор-усезнавець вдається до градації, за допомогою якої увиразнює картину смертей невинних українців, звертається до рідного краю, тобто України: «Свята їх смерть невинна, / як пам'ятник в віках, безсмертний, краю мій!» Він героїзує смерть полеглих, які віддали життя тому, що «так любили нас... що небо це і землю цю любили, що вірними тобі, Україно, були!..»

Володимир Сосюра застосував, моделюючи художню картину світу, поступально-зворотну композицію: поступальною вона називається тому, що вірш має внутрішній рух і провідний мотив, який з розвитком ліричного сюжету набуває додаткових симислів та образів. Зворотна композиція повторює, розвиває попередні мотиви, утворюючи художню цілісність. Образ України – центральний образ поезії, який доповнюється новими деталями і переживаннями ліричного героя, який відтворює, як німецький штаб і військові проводили екзекуцію, розстріли. Але й мертві не мали спокою. Фашисти, розуміючи про неминучість покарання за вчинені злочини, спалювали тіла жертв, а також знищували свідків цих злочинів. З документальною точністю ліричний герой описує, як гітлерівці «склали з трупів їх високії кагати / і віддали вогню». Загиблих він називає «вітчини рідний цвіт», змалювавши вражаючу картину вогню і диму, що линув на Куренівку, виснув над Дніпром, сягав неба, поставав як «грізний велетень з нахмуреним чолом». Це дим гніву, що закликає до розплати, сповіщаючи киян про визволення і відплату катам.

Змінюється наративна стратегія: мовлення веде то ліричний герой, то колективне «ми» – бійці-визволителі: «за вас ми вже мстимось і смерті смерть несе... / Вони вас кинули у Бабин Яр глибокий, / А ми в безодню їх до одного зметем...». Новою семантикою наповнюється образ попелу, він персоніфікується і символізує не тільки народне горе, а й визволення, перемогу над фашизмом. Він «чорними слізьми

Вкраїну оросив і на поля Європи / Рясним дощем упав», що символізує оновлення світу, визволення Європи від фашистської чуми, в якому українці відіграли велику роль. Україна повстає, «на голови катів обрушує свій меч» – символ свободи.

Ліричний герой вселяє віру в те, що зло буде покарано тими, хто повстав проти напасників разом з братами, тобто народами Європи, які подолають фашистську тьму. Окреслюється образ України, рідного краю, де залишилися руїни міст і сіл, концтабори і їх дроти, зірвані мости, сумні могили. Лірична тональність маркує останні рядки елегії. Поетичне «Я» поета наповнене не зовнішньою, а внутрішньою означеністю, відбиваючи психологічні та емоційні стани ліричного героя, який зізнається: «В сльозах моє обличчя... / А Бабин Яр мовчить, тривоги повний вщертъ, / і попіл страдників у серці стука й кличе / нас, іменем життя, попри смертю смерть».

Це голос гуманіста, який звертається до серця кожного і людства, щоб не повторилося зло. Він апелює до нащадків, аби не забували трагедії Бабиного Яру, не згубили історичної пам'яті, знали свою історію. Російський письменник Петро Проскурін писав, що народ без історії позбавляється права називатися народом, що це лише населення. Пізнаючи свою історію, своє коріння, кожен прагне пізнати себе і своє майбутнє. Коли ця спрага хоч трохи вгамується, людина часткою своєї душі прилучається до безсмертя.

Володимир Сосюра

Бабин Яр

Сюди водили їх і ставили підряд, –
і чужоземна гавкала команда...
Розстрілювали їх «во славу фатерлянда»,
і падали вони, сестра, і друг, і брат,
і падали вони: коханий і дружина,
і мати, й дитинча, бабуся й дід сумний,
без крику, мовчки всі... Свята їх смерть невинна,
як пам'ятник в віках, безсмертний, краю мій!

Їх тисячі лягло у Бабин Яр глибокий,
і трамбували, їх у тім яру кати...
топтали їх тіла... Ридали хмари: «Доки?..»
Схиляли злякані голівоньки цвіти,
і сльози капали з леліток їх криваві,
на землю стерзану, де йшли в останній раз,
безсмертні смертники... І шепотіли трави:
«Вони пішли на смерть, бо так любили нас,
упали, як один, вони у тьму могили,
за те, що небо це і землю цю любили,
що вірними тобі, Україно, були!..»
Щоб злочин свій страшний од кари заховати,
руками бранців їх знов витягали на світ
і склали з трупів їх високії кагати
і віддали вогню... Вітчизни рідний цвіт,
як тяжко ти горів, як линув дим од тебе,
на Куренівку, вдаль, і виснув над Дніпром,
і припадав до трав, і підіймався до неба,
як грізний велетень з нахмуреним чолом...
Він линів все на схід, туди, де бою згуки.
Все ближче до Дніпра зітхали і гули,
Він простягав братам криваві й довгі руки,
До помсти кликав їх... і йшли брати, і йшли
по трупах ворогів, а дим стелився низько,
їм припадав до рук і плечі цілував,
і повертався назад, крізь залпів гострі блиски,
і в небі звивами неначе малював:
«Вони вже близько, йдуть... Катам за наші муки
Вони відплатять так, що і не снилось їм!»
І простягла в громах на захід гнівні руки,
з прокляттям на вустах од жертв невинних дим...
І сталося так, брати, як марили ми з вами,
він знову вільний, наш золотoverхий рай,
наш Київ дорогий!.. Я зрошую сльозами
холодні ті стежки, де вів вас ворог злий,
брати мої святі і сестри кароокі!..
за вас ми вже мстимось і смерті смерть несем...
Вони вас кинули у Бабин Яр глибокий,

А ми в безодню їх до одного зметем...
Од страдників вони святий лишили попіл,
розвіяний в вітрах, він чорними сльозами
Україну оросив і на поля Європи
Рясним дощем упав, як знак, що скоро тьми
не буде вже ніде, що карби невблаганно
на голови катів обрушує свій меч,
і меч тримають той, в бою разом із нами
замучені брати... Вже слуха крик утеч
мій край, де рідна кров з могил крізь землю біла,
де смерті таборів лишилися дроти,
й руїни наших міст, і сіл сумні могили,
і тіні од людей і зірвані мости...
Ми знайдемо усіх, хто кров точив дитячу,
Хто бабиних ярів лишив страшні ряди,
де й досі ще вітри над нами в тузі плачуть,
і плач той у віках не змовкне назавжди.
Сюди водили їх... В сльозах моє обличчя...
А Бабин Яр мовчить, тривоги повний вщертъ,
і попіл страдників у серці стука й кличе
нас, іменем життя, попраги смертю смерть!

РЕЦЕНЗІЇ

Олександр Астаф'єв, професор (Київ),
Вадим Ткачук, доцент (Тернопіль)

Творчість як академія живопису

*(Наталія Гавдида. Літературно-малярський дискурс творчості
Богдана Лепкого. Монографія. – К.: Смолоскип, 2012. – 226 с.)*

Монографія Наталії Гавдиди присвячена актуальній і, в той же час, маловивченій проблемі взаємодії, взаємодоповнення й взаємопроникнення у творчості Богдана Лепкого різних видів мистецтва, насамперед літератури й живопису. Цьому сприяла атмосфера, в якій творив і формувався митець: він навчався у